

Írta: Pákozdiné Kenderessy Katalin

Egy gyermekvédelmi intézmény „lebontása” Az Éltes Mátyás Általános Iskola, Diákotthon és Lakásotthonok pedagógiai programja

Többcélú intézményként (KT 33. §. 7.p.) ellátjuk az enyhe fokban értelmi fogyatékos/tanulásban akadályozott, tanköteles korú tanulók iskolai nevelését-oktatását, valamint diákotthoni és lakásotthoni (otthont nyújtó) ellátást biztosítunk az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és a tartós nevelésbe vett gyermekeknek az új 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 59. §. 5. p. értelmében.

A neveléstörténet és egyben a gyógypedagógia története számára is mozgalmas években keletkezett az intézmény. A Millennium lázában égő társadalom a tanügy kérdéseinek is nagy figyelmet szentelt. A kiegyezéssel megalapozott gazdasági, társadalmi, politikai változások eredményeit számbavevő és a hiányosságokat feltáró törekvések az egész közvéleményt és az oktatásügyet is áthatották, foglalkoztatták.

Az Eötvös József minisztersége idején fellendült tanítómozgalom, bár az 1890-es évek végére veszített lendületéből, de a haladó gondolatok ismételt erősödése lehetőséget teremtett számukra, hogy a Millenniumot a tanítóság is méltóképpen ünnepelhesse meg. 1893-ban Nagy László a Magyar Tanítók Országos Bizottságában felvetette a II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus megszervezésének eszméjét.

A három évig tartó előkészítő munka során és a kongresszuson, 1896. júliusában megvitatott kérdések közül a legfontosabbak: a magyar nyelv oktatása, a nemzeti műveltség érvényre juttatása, a közoktatásügy szervezetének ésszerűsítése, a felügyelet hatékonyságának növelése, a tanítói közszellem fejlesztése és a közös cselekvésre buzdítás.

„...a kongresszus eszméjéhez speciális nemzeti érdek is fűződik: az együttes fellépéssel és határozatokkal támogatni a nemzeti irányt s azon eszközökről tanácskozni, a-melyekkel a magyar nyelvnek és általában a magyar nemzeti műveltségnek lényeges alkotóelemei minden iskolában s minden tanításnál kellőleg érvényre juttathatók...”

A rendezvény hét napon át tartott, 19 szakosztályában 144 tételt és 169 előadást vitattak meg. Az ország tanítóságának több mint 11%-a jelen volt, és képviseltette magát az oktatásügy valamennyi ága, így természetesen a gyógypedagógia jeles szakemberei is (Roboz József, Borbély Sándor, Herodek Károly, Ranschburg Pál, Berkes János, hogy csak a legjelentősebbeket említsük), akik elsősorban a kongresszussal egyidőben, a Népiskolai Szakosztály keretében üléselő magyarországi Néptanítók V. Egyetemes Tanítógyűlésén fejtették ki szakterületünk problémáit. A felvetett és megvitatott kérdések, a kongresszus határozatai utat nyitottak a gyógypedagógiai szakterületek szervezeti és tartalmi fejlődéséhez.

Egymás után jöttek létre új intézmények. Ezek sorában is kiemelkedő jelentőségű az első Kisegítő Iskola, amelynek megszervezését a szakma szorgalmazta, és vezetésével hamarosan a fiatal, tehetséges gyógypedagógust, Éltes Mátyást bízták meg. Több mint 30 évig vezette az iskolát. A gyermekközpontú pedagógiai irányzat képviselője, a magyar pszichometria úttörője volt. Korának neves és jelentős szakembereit gyűjtötte maga köré. Együtt dolgozott Dr. Ranschburg Pállal, Dr. Schnell Jánossal, Dr. Szondi Lipóttal, Dr. Vértes O. Józseffel. Helyet adott az iskola épületében a Magyar Királyi Gyógypedagógiai és

Orvopszichológiai Intézet Pszichológiai Laboratóriumának (később: Gyógypedagógiai Lélektani Laboratórium). Önálló épületét 1907. november 16-án vehette birtokba az iskola a Budapest, Mosonyi u. 6. sz. alatt. Itt működött az intézmény 90 évig externátusos, majd internátusos formában, 1997. július 31-ig. Az ekkorra már korszerűtlenné vált épület helyett Budapest Főváros Oktatási Bizottságának kezdeményezésére a Közgyűlés adományozta számunkra a jelenlegi nagyobb alapterületű és a tartalmi munkára alkalmasabb, kerttel is rendelkező épületet.¹

Folytatni kívánjuk az elődeink kijelölte utat! Mi is az új gondolatokra, szakmai kihívásokra nyitottan és mindenekelőtt gyermekközpontú szemlélettel végezzük munkánkat. Alapvető célunk a ránk bízott fiatalok életminőségének javítása.

Történelmi helyzetben vagyunk, mert kilencvenhat évi várakozás után (állami gyermekvédelemről 1901-től beszélhetünk hazánkban) először nyílik lehetőségük a gyermekvédelmi szakembereknek – az „1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról” elfogadásával – gyakorlati megvalósítására a fentebb említett céloknak és elveknek.

A törvény alkalmazásának első pillanataitól számtalan probléma merül fel. Itt most csak néhányat említenék azok közül, amelyekkel a gyakorlatban dolgozó szakember szembe találja magát. Milyen társadalmi hatásvizsgálatok készültek a végrehajthatóságot meghatározó (befolyásoló) szokásrendet, tradíciókat és a kulturális adottságokat illetőleg? Hogyan jön létre a végrehajtó szervezeti rendszer?

A törvényileg meghatározott intézményrendszer kialakításának személyi és pénzügyi feltételrendszere adott-e?

A mi intézményünk átalakítása kapcsán ez utóbbi problémát érinteném kicsit részletesebben, de egyáltalán nem a teljesség igényével.

Az állami költségvetés az intézményi programok megvalósítására jelentős pénzalapot különített el, négyszázhusz milliót a gyermekvédelmi intézmények átalakítására. Számunkra azonban a feladat megoldása nem tisztán anyagi kérdés.

A meglévő intézmény „lebontása”:

- az új formák (lakásotthonok) létrehozása
- programjaik (szakmai és gazdasági)
- pedagógusok és gyermekfelügyelők, mint segítők felkészítése, átképzése – egyaránt jelentős szellemi erőpróbát jelentenek.

Miért kell „lebontani” a meglévő intézeteket?

A gyógypedagógia felismerései értelmében, amelyeket alátámasztanak az orvostudomány és a pszichológia eredményei is, az értelmi akadályozottsággal élő emberek, az akadályozottság mértékétől függetlenül azért „mások”, mert különböző okok következtében ténylegesen meglévő sérüléseiket is figyelembe véve, a számukra eddig biztosított élettér következtében nem képesek az önállóvá válásra (emocionálisan, individuálisan és gyakorlati szempontból sem).

Meg kell tehát az életteret változtatni! Ez a lakóformák átalakítását jelenti.²

¹ A függőség-től az autonómiáig (Helyzetértékelés és jövőkép a kiscsoportos lakóotthonokban) Készítette a Kézenfogva Alapítvány, Budapest, 1998. 264 p. Szerző: Zászkaliczky Péter

² Zászkaliczky Péter: A deinstitutionalizáció folyamata a német nyelvű országokban (44-45. o.)

„Aki gyermek-, fiatal- vagy felnőttkorában deficiteket szerzett a közvetlen környezet elsajátításának folyamatában, annak később nehezebbé eshet a saját szükségleteinek megfelelően élni vagy ezeket egyáltalán kifejezésre juttatni.”³

A mi diákotthonunkban és a formálódó lakásotthonunkban szocio-kultúrálisan hátrányos helyzetű vagy ilyen családokból bekerülő gyermekek nevelkednek.

Bekerülési okok

A hátrányos helyzet kialakulásában, a szakirodalom szerint az alábbi tényezők szerepe lényeges:

az egészséges fejlődéshez szükséges táplálkozás hiánya, szegénység, munkanélküliség, a fejlesztő környezet hiánya, megfelelő viselkedési minták hiánya, hiányos emberi kapcsolatok.

Az embert tevékenységre motiváló szükségleteket Maslow hierarchikus szerkezetben határozza meg. Szerinte akkor jelenik meg a következő szükségleti szint, ha már az előzők részben vagy egészen kiél égültek. (Fiziológiai, biztonságérzés, szeretetigény, kompetenciaigény, az önmegvalósítás szükséglete.)⁴

A diákotthonban élő gyermekek helyzetét ilyen szempontból megvizsgálva nagyon lehangoló eredményre jutunk. A fiziológiai szükségleteiket még nagyjából, de nem zavartalanul kielégíti az intézeti lét (eszik, alszik, lakik), ám itt is hiányzik már az intim szféra, egyéni igényeik nincsenek figyelembe véve.

A biztonságérzés szükségletének kielégítése súlyos hiányosságokat mutat. Az intézetbe kerülés ténye erősen negatív érzelmi hatású. Kíséri a pánik, a hiányérzet az otthon iránt, a bizonytalanságérzet, az önértékelési válság. Ebben a helyzetben a nevelőknek csak nagyon csekély idejük van az egyéni segítségnyújtásra, a beszélgetésre, az emocionális kötődés kialakítására. Az intézet működési rendje nem hangolható össze a gyermek valós szükségletével.

A szeretetigény az előbbiekből következően még kevésbé érvényesíthető. Kötődései a munkatársi fluktuáció miatt folyamatosan csorbat szenvednek. A társadalmi érintkezés lehetőségei is korlátozottak, hiszen az iskola is ott van, ahol lakik.

A kompetencia szükséglet kielégítését vizsgálva azt látjuk, hogy az az iskolai tanulásban és a szakköri munkában érvényesülhet csak. Igazi örömet, tapasztalatot nyújtó ún. önálló tevékenységekre nincs lehetősége a gyerekeknek. Nem segíthet, torkoskodhat, ügyetlenkedhet az életfeltételek megteremtése közben, hiszen készen kapja az ételt, ruhát, tisztaságot. Realitásérzékük még csekélyke zsebpénzüik felhasználásakor sem fejlődhet igazán.

Sokat enyhíthetünk a fenti negatívumokon sok odafigyeléssel, jó pedagógiai módszerekkel, a büntetés-jutalmazás differenciáltabbá tételével, de a rendszerből adódó alapvető problémákon segíteni csak új szervezeti formák kialakításával és teljesen új nevelői szemlélettel tudunk.

Ez a normalizáció elvének alkalmazásával az enyhe értelmi fogyatékosok/tanulásban akadályozottak számára létrehozandó lakásotthoni elhelyezési forma.

Nirje a normalizációs elv megalkotója három szintjét különíti el az értelmi akadályozottságnak (ez a mi halmozottan hátrányos helyzetű gyermekeinkre is igaz!). „A valódi kognitív akadályozottság mellett a beszűkült környezeti lehetőségek – sivár

³ U.o. 38.o.

⁴ Szabó Ákosné: Beszélgetések gyerekről, felnőtről, szükségletekről, diákotthonról

intézmények, inger- és érzelemszegénység, elégtelen tanulási és fejlesztési kínálat, hiányzó emberi kontaktusok stb. -okán fellépő következményes viselkedészavarokról is beszél, melyek felerősítik, súlyosbítják a tulajdonképpeni értelmi fogyatékoságot, ennek tudata, pedig a következő szinten már sérült identitás kifejlődését, esetleges elhárító mechanizmusok kialakulását eredményezi.⁵

Feladatunk tehát, hogy olyan életfeltételeket teremtsünk gyermekeink számára, hogy azok megfeleljenek társadalmunk és kultúránk szokásrendjének, tradícióinak.

Ebből következik, hogy nagyon átgondoltan kell megválasztani a lakásotthonok helyét földrajzilag és lakókörnyezet szempontjából. Közvetlen környezetük nem térhet el jelentős mértékben eddigi tapasztalataiktól, de túlságosan igénytelen sem szabad, hogy legyen. Úgy véljük, hogy a lakótelepi elhelyezés (intézményünk a X. kerületben van) és esetleg a családi ház megfelelő kereteket fog biztosítani.

Komoly dilemmát jelent számunkra az átmeneti elhelyezési formák kialakítása az intézményen belül, mert úgy véljük, hogy a „lebontás” csak akkor lehet sikeres, ha az jól előkészített nemcsak a nevelői, hanem a növendékek oldaláról is. Ennek érdekében átalakítjuk a diákotthon egy részét lakóotthonná.

Teljesen leválasztjuk ezeket az egységeket a diákotthoni részről, lépcsőházi megközelítéssel. A belső teret lakásjellegűvé alakítjuk és berendezésében már a benne lakó gyermekek is részt vesznek. Önálló konyhája, nappalija és 8-12 fő kényelmes élettere, egyéni ízléssel berendezve jellemzi ezeket az otthonokat.

A nevelők és segítők személye itt állandó. A csoport részben önálló gazdálkodással (elsősorban hétfvégén és a reggeli, vacsora biztosításával), programszervezéssel tevékenykedik.

Az önálló csoportgazdálkodás célja: a csoporton belüli életet maguk a nevelők és a gyermekek szervezik, irányítják, ennek biztosít keretet az önálló csoportgazdálkodás. Alapvető cél, hogy a gyermek közvetlen részese legyen a gazdálkodásnak! Ily módon:

- részt vesz a tervezés folyamatában, és megismeri a rendelkezésre álló pénz és a szükségletek kielégítésének lehetőségeit. Megtanul rangsorolni.
- megismeri a pénz lényegét: vásárlóérték, fizetőeszköz, értékmérő stb.
- a külső környezettel sokkal jobb és reálisabb kapcsolatot lesz képes kiépíteni
- felelősséget kell vállaljon a pénz elköltésekor, önállóan is
- közvetlen ismereteket szerez a háztartás vezetéséről
- kézzelfoghatóvá válik az értékek megbecsülésének fontossága, a saját és a közvagyon védelme.

Ebben a gondozási formában már más időbeosztás, figyelemmegosztás, pszichés gondoskodás valósítható meg, és így lehetővé válik a biztonságérzés-, szeretetigény-, kompetenciaigény és az önmegvalósítás szükségletének kielégítése is.

Itt már ízelítőt kapnak az önálló berendezkedés, környezetalakítás és gazdálkodás örömeiből és problémáiból. Külső lakásotthonok vásárlására későbbi időpontban kerülhet sor (finansziális okokból is!), de ekkor már szerény tapasztalatokkal fognak rendelkezni a „fészekteremtés” terén.

Utógondozott gyerekeink számára tervezzük az ú.n. szociálisan gondozott lakásforma megteremtését. Ez alatt azt értjük, hogy a fiatal itt már szinte teljesen önállóan él és gazdálkodik, de a szükséges egyéni mértékben még segítjük.

⁵ Diákotthoni nevelés (Olvasmányok gyermekfelügyelőknek) Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Bp., 1995. 115. p.

Terveinken folyamatosan dolgozunk belső továbbképzési formában, már működő lakásotthonok meglátogatásával, tapasztalatcserével és a szakirodalom tanulmányozásával.

Még hosszasan lehetne feladatainkat, gondjainkat elemezni, de erre terjedelmi okokból nincs lehetőség. Úgy vélem, nem is ez volt a cél, csupán gondolatébresztés, hiszen a törvény gyakorlati megvalósításának az elején tartunk csak, és bizonyára még sok hasonló gonddal küzdő intézmény is gazdagítani fogja tapasztalataival az olvasót.